

classical understanding of development is based on the desire to order the world and tame chaos, while the non-classical one is based on the artificial creation of entropy and the attempt to control chaos. However, specific examples also confirm the fact that even in conditions of artificially created chaos, management methods remain old - traditionally technocratic in their worst version. **Discussion.** In philosophical thought, the concept of technocracy is one of the options for the vision of the future of humanity. In the XXI c. it has undergone several changes, approaching the concepts of local civilizations, culture and post-industrial society in different ways, but it has retained its position among the projects and forecasts of human development. Technocrats and technocracy are usually contrasted with the "humanistic renaissance" of modern philosophy in modern social and philosophical thought. **Conclusions.** In the conditions of the "turned inside out" world, it is quite natural that global problems cannot be overcome by traditional means and proven methods. So, foremost, the global world system needs revision. Only by taming the artificially created controlled chaos, it will be possible to carry out creative plans to save the world.

Keywords: *global challenges, globalization, technocratism, synergy, dialectical laws of development, system analysis, social project, concept of sustainable development, society, goal setting.*

УДК 355.01:316.04

Е. О. Ключенко

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ВІЙНИ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИМИ КОНЦЕПТАМИ ПОСТМОДЕРНІЗМУ (НА ПРИКЛАДІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ)

Центральноукраїнський державний університет ім. В. Винниченка

Анотація. У статті на основі найважливіших соціально-філософських концептів постмодернізму досліджуються прояви російсько-української війни, оскільки значна кількість новітніх ознак сучасних війн можуть бути адекватно зрозумілими з урахуванням відповідної їм концептуальної мови опису сучасної епохи. Розкрито, які саме наявні прояви війни можуть вважатися постмодерними (або дотичними до них), та як вони можуть бути репрезентовані основними концептами постмодерністських соціально-філософських теорій. В статті виділено вісім соціально-філософських концептів постмодернізму та представлено аналіз їхніх проявів у війні, показано можливості розпізнання проявів впливу елементів постмодерності в конкретній актуальній війні.

Ключові слова: *постмодерністські теорії, війна в постмодернізмі, постмодерністські прояви війни, постмодерна війна, концепти постмодернізму, російсько-українська війна.*

Вступ

Мірою заглиблення у розуміння «нових» війн з'являється потреба в адекватному концептуальному соціально-філософському апараті для аналізу реальності. Власне, з першою війною «нового типу», як вважають автори, що слідує за впливовою постмодерністською теорією культуролога Фр. Джеймсона, світ зіштовхнувся у В'єтнамі. Пов'язується в'єтнамська війна із станом постмодерності, у який західний світ почав активно занурюватися з 1970-х років, та був у різних аспектах схарактеризований соціальними теоретиками-постмодерністами (Bibby 2000). При цьому у найбільш впливових, «конституюючих» працях фактично не можна знайти застосування постмодерністської теорії до аналізу понять війни та військової справи. Загалом же у відповідній літературі до початку 2000-х років розгляд понять «postmodern war»/«military»/«warfare» є доволі рідкісним феноменом. Навіть і на даний момент, те, що зпродуковано, перебуває поки що достатньо далеко від когерентної теорії як «постмодерної війни», так і від теорії «війни у стані постмодерну». Після 2000-х років до уваги теоретиків постмодернізму поступово потрапляють феномени віртуальності, мережовості та високотехнологічності війни. Разом із тим, фактично не сформувалася соціально-філософська теорія, що розглядала б актуальні війни в ситуації постмодерну, а також і теорія постмодерних війн. Оскільки власне постмодернізм не є цілісною теорією, а являє собою достатньо різномірну сукупність концептів, то і уявлення про війну у стані постмодерну та її репрезентації формуються в межах окремих, розрізнених соціально-філософських концептів.

Низка характеристик російсько-української війни все частіше наштовхує на думку стосовно її належності до війни, якщо й не «нового» типу, то вже точно не «старої» війни. Роль соцмереж, застосування космічної розвідки, дронів, пропагандистська іронія та абсурдизм, «театралізація насилля», конкуренція пропагандистських дискурсів та епістемологічних спільнот, боротьба із символами (cancel culture) та інше.

Мета дослідження

Метою дослідження є концептуальний соціально-філософський аналіз та опис проявів російсько-української війни за допомоги основних концептів соціальної філософії постмодернізму, оскільки низка характеристик цієї війни мають ознаки постмодерності й не можуть бути адекватно зрозумілими без урахування цієї теоретичної мови опису реальності.

Завданнями дослідження є: по-перше, проаналізувати прояви війни з точки зору впливу рис постмодерності; по-друге, показати можливості використання соціально-філософських концептів постмодернізму в аналізі проявів війни; по-третє, на цій основі дати пояснення актуальним соціальним проявам війни.

Методологія дослідження

Реалізація поставленої мети та завдань даної розвідки здійснюється за допомоги дискурсивного соціально-філософського аналізу та міждисциплінарного підходу, оскільки предмет аналізу знаходиться не в конкретній академічній сфері, а відноситься до теорій, що містять у собі елементи різних дискурсів: соціально-філософські, культурологічні, соціологічні. Однією з ознак постмодерну як стану сучасності є зникнення міцно замкнених форм

академічних дисциплін та формування міждисциплінарності в дослідницькій сфері. Згідно із постмодерною культурною логікою, дедалі більше досліджень мають справу не з конкретною наукою, а з теорією, яка містить у собі елементи різних соціально-філософських та наукових парадигм. Яскравим прикладом є дослідження М. Фуко, які неможливо однозначно віднести до конкретної академічної сфери.

Результати

Головне питання даного дослідження – визначення ознак війни, які відповідають соціально-історичному періоду постмодерності, та дослідження їхнього відображення у різних проявах російсько-української війни. Сутність дослідницького підходу – аналіз проявів війни за допомогою восьми найважливіших концептів соціальної теорії постмодернізму.

Перший концепт – «множинність істин» як результат «падіння метанаративів» у сенсі, описаному Ж. Ліотаром. В епоху Модерну єдність розуміння була забезпечена за рахунок «великих оповідань», які представляли тотальні базові ідеї (Емансипація, Прогрес, Просвітництво, Гуманізм). В ситуації Постмодерну ці тоталізуючі монокультурні конструкти втрачають значення гарантованої істинності та безумовної цінності. З'являються та формуються полікультурні конструкти, багатоманітність, «множинність істин». При цьому поступово стає нормою безперервний «потік істин», які змінюються, уточнюються, взаємозаперечуються. Яскрава ілюстрація – інтерпретація війни в російському інфопросторі, де ситуація «множинності істин» стала важелем для маніпуляцій, розрахованих на лише на російську та українську, а й на західну громадську думку, про що зазначається й у звіті Інституту дослідження війни (ISW). Власне, очевидна повномасштабна війна кваліфікована в евфемістичний спосіб як «спеціальна воєнна операція». Протягом відносно короткого часу публічно коригуються та змінюються її цілі з боку керівництва Росії. Для прикладу, можна ознайомитися із аналізом публічного російського дискурсу протягом півроку війни за допомогою онлайн-інструмента «War Speeches» щодо «еволюції» заяв російських високопосадовців стосовно цілей війни. Цей аналіз показує дещо більше, ніж просту чергу змін цілей війни через неочікувано складну ситуацію на фронтах, на чому іронічно акцентують увагу в українському інфопросторі. Цілі війни радше накопичуються, додаються і складаються вже в певну «множинність цілей (істин)», коли попередньо оголошені цілі війни не знімаються як уже «не істинні», а доповнюються новими. Так, до денацифікації та демілітаризації додавалися і захист самопроголошених ЛДНР, і конфлікт із колективним Заходом (НАТО), і боротьба за багатополарний світоустрій, і забезпечення Криму водою тощо. Водночас, при зростаючій «множинності істин» президент Путін неодноразово наголошує, що цілі не змінювалися, а його прес-секретар Песков через 9 місяців війни заявляє, що всі цілі можна досягнути не лише військовим, а й мирним шляхом, тобто вони, виявляється, вже і не є суто цільми війни. Навіть найбільш «загальна істина», що мала б бути єдиним наративом – визначення російсько-української війни, є множинною: захоплення території з метою

контролю/приєднання, зміна влади на проросійську, розділ України, ліквідація державності, знищення українства. Наприклад, історик Т. Снайдер інтерпретує війну як «етноцид українців».

Другий концепт – «дискурс» як сукупність текстів, висловлювань, які виробляються суспільством у різноманітних щоденних практиках. Характер поведінки визначається як «дискурсивна практика», тобто мовними структурами. Мова розглядається як знакова структура, що являє собою резервуар значень, які не обов'язково пов'язані з реальними фактами. Тому, щоб зрозуміти поведінку людей, потрібно вивчити їхню «дискурсивну практику», оскільки саме система значень (мова) володіє людьми, тобто визначає способи мислення та поведінки, а не навпаки. Влада дискурсу полягає в тому, що він зумовлює появу саме певних висловлювань та дій. Відтак – дискурс спрямовує судження, керує ними. Отже, все, що не відповідає дискурсу, виштовхується за його межі і маргіналізується в середовищі «однотумців», які розуміються на «власній мові». Через аналіз домінуючого дискурсу в інформаційному просторі Росії можна зрозуміти, наприклад, як адекватно інтерпретувати результати опитування російської громадської думки стосовно досить високого рівня підтримки анексії Криму, війни на Донбасі з 2014 року, що має продовження, і в консолідації у 2022 році навколо проголошеної «СВО». Зокрема, соціолог Л. Гудков, що знаходиться у переліку «іноземних агентів» в Росії, у книзі «Повернений тоталітаризм», даючи дискурсивну характеристику антиукраїнської владної пропаганди, зазначає, що весь її сенс полягав у дискредитації сил демократичної національної консолідації через неприємні для російської влади перспективи поступового руху України європейським шляхом. У пропагандистському полі була реалізована технологія негативної мобілізації населення під гаслами: «Нет оранжевой угрозе!», «Не допустим Майдана в России!» за допомогою відповідного дискурсивного словника, в основі якого – дегуманізуючі мовні штампи часів боротьби з гітлерівцями: «киевские каратели», «хунта», «украинские нацисты», «фашисты – не люди» і т. п. Починаючи з 2004 року, і потужніше з 2014-го, формувалася апіорна ворожа установка стосовно України. В результаті з 2014 року в опитуваннях громадської думки Україна займає стабільне друге місце в списку ворогів Росії, після США.

Третій концепт – «епістемологічна спільнота». Це соціальна група, що об'єднана епістемою (в розумінні М. Фуко), тобто домінуючим у групі способом бачення реальності зі спільним набором символів, очікувань, прогнозів та намірів (Ruggie 1975, 569-570). Епістемологічні спільноти продукують власні наративи в різних галузях, а під час війни – у військово-політичній. Поняття «епістемологічної спільноти» з початку 1990-х розвивав Пітер Хаас, який визначав її як мережу визнаних у певній галузі авторитетів, експертів, які спільно виробляють критерії істинності знання й при цьому активно впливають на процес прийняття політичних рішень у сфері власної компетенції (Haas 1992, 3). Коментування подій війни здійснюється пулом епістемологічних спільнот (корпус

пропагандистів, експертні спільноти, журналісти/блогери), кожна з яких репрезентує власний набір оцінок і коментарів. Виникає ефект, подібний до «сітки Вітгенштейна». Сутність його у тому, що методи опису явища, в т. ч. війни, можна порівняти із сіткою, що складається з прозорих квадратів, які ми накладаємо на білу поверхню з чорними плямами неправильної форми. Отже, можна порахувати, скільки там буде чорних та білих квадратів. Тобто встановити порядок там, де до цього існував хаос, нерозуміння. Якщо у нас буде п'ять сіток із квадратами різної площини (п'ять методів), то в кожному випадку ми будемо бачити різну кількість чорних і білих квадратів, отже, реальність буде виглядати по-різному. Звідси – і парадоксальний вигляд подій війни, адже кожна епістемологічна спільнота користується власною «сіткою з квадратами», яка накладається на реальність війни. Тому й не дивно, що одні й ті ж самі події по-різному інтерпретуються в різних експертних чи пропагандистських епістемах.

Прикладів конкуренції епістемологічних спільнот в інфопросторі України, коли даються діаметрально протилежні оцінки подіям війни, чимало: стратегічний перелом у війні (відбувся – не відбувся), питання ленд-лізу (потрібен – не потрібен), оцінка військово-політичного потенціалу сторін та кількість втрат з обох сторін і т. п. Відбувається протистояння епістемологічних спільнот в інтерпретації подій. По суті, множинність «епістем війни» в інфопросторі розвиває формування чіткого розуміння подій війни. Створюється досить неоднорідна інформаційна панорама війни серед аудиторії, як її не позначай (публіка, масова свідомість, громадська думка, широкі верства населення, пересічні громадяни). Але окрім того, з'являються підстави вважати, що соціальна група, яка вважається однією епістемологічною спільнотою, виявляється достатньо не узгодженою в оцінках питань, пов'язаних із російсько-українською війною. Наприклад, результати дослідження-розвідки ключових позицій щодо війни такої епістемологічної спільноти, як «російські опозиціонери» («хороші росіяни»), дає підстави вважати «хороших росіян» назвою-парасолькою, під якою об'єднують три досить неоднорідні субгрупи політичних/воєнних експертів, журналістів/блогерів: 1) ті, що позитивно для України впливають на інфопростір («корисні»), 2) нейтральні («ані риба, ані м'ясо») та 3) ті, що негативно впливають на інфопростір («шкідливі»).

Четвертий концепт – «смерть Автора». Сучасні наративи (в розумінні Р. Барта) – це вже не лінійний авторський ланцюжок слів, що складаються у єдиний задуманий автором сенс, а багатовимірний простір, де перетинаються й водночас дискутують різні типи написання, з яких жоден не є вихідним. Повідомлення сконструйовано з цитувань із багатьох джерел. Для «автора» настає смерть і він перетворюється на «писаря-скриптора» (Р. Барт). З такого погляду, можна бачити, що прояви та події війни все більше виглядають анонімними. Протягом російсько-української війни досить помітним стало явище невизначеності в інфополі «автора» події («війна версій»). Для прикладу, можна ознайомитися з представленням в інфополі інциденту з вибухом ракети на території Польщі (15 листопада 2022 р., с.

Пшеводув). У МЗС Польщі заявили, що ракета була російського виробництва, а президент США Байден, навпаки, відзначив, що ракету могли випустити не з Росії, при цьому не висловлюючи гіпотезу, звідки саме, а президент України був упевненим, що ракета була не українського виробництва. Не менш яскравою ілюстрацією в даному контексті є висвітлення вибуху на Кримському мосту (8 жовтня 2022 р.). В ході розслідування спецслужбами Росії не було з'ясовано, як вантажівка з вибухівкою могла в'їхати на міст в умовах надзвичайно жорсткого контролю найвищого рівня. Президент України В. Зеленський заперечив причетність України до цього вибуху. Він заявив, що це є результатом внутрішньої боротьби російських військових і спецслужб. Натомість, в українському інфополі лунали коментарі про наступ ВСУ на Крим.

П'ятий концепт – «бриколаж». Власне, термін вводить в обіг впливовий антрополог К. Леві-Стросс для характеристики досучасного (первісного) типу мислення, яке орієнтувалося на ті засоби, що є в наявності, підручні засоби для самостійного виготовлення будь-чого (саморобка) (Levi-Strauss 1962, 16-17). В сучасній літературі бриколаж означає трансформацію значення об'єктів та символів через нове, часто несподіване їхнє використання, або нестандартну переробку різноманітних та непов'язаних речей. Бриколажний характер реакції та репрезентації подій війни проявляється у воєнному акціонізмі, який має за мету привернути увагу до страждань від війни, проявити солідарність, висловити співчуття і протест проти війни. В інфопросторі воєнний акціонізм представлено у його основних, переважно стріт-арт формах (Клюєнко 2017): перформанс, флешмоб, та графіті (мурали).

Воєнний перформанс. Сам термін «перформанс» застосовується у різних значеннях, які принципово не відрізняються за своєю сутністю: «вистава», «спектакль», «видовище», «гра», «інсценізація», «вулична театралізація», «виконання», «виступ» та інші (Martin, Bradford 2004). Отже, мова йде про театралізоване видовище, що здійснюється демонстративно і «на публіку», з метою вразити і захопити публіку емоційно, аби викликати у неї позитивне ставлення, схилити на свій бік, завоювати симпатії. Не реалістичність, а яскравість та виразність є метою перформансу, адже саме театралізація, характер шоу стають зараз головною запорукою уваги як ЗМІ, так і публіки. В багатьох країнах світу відбуваються різноманітні вуличні антивоєнні перформанси, присвячені підтримці України (наприклад, у Лондоні біля російського посольства містяни зв'язували собі руки і лягали на землю, обгорнувшись українським прапором, також приносили сюди предмети побуту, іграшки, одяг як символи «трофеїв» російської армії).

Воєнний флешмоб. Флешмоб (від англ. flash – мить, спалах, і mob – натовп) – це організована через соціальні мережі чи стільниковий зв'язок масова акція у громадському місці. Флешмоб – це неочікувана поява групи людей в одному місці, які заздалегідь домовились, використовуючи згадані вище засоби масової комунікації, аби втілити заплановану акцію. Існує дискусія: чи є флешпротестмоб однією з форм політичної участі. З одного боку, є позиція, що

флешмоб загалом є «pointless act» – «дія, що немає сенсу», в тому числі і політичного. З іншого боку, наприклад, у 2003 році у Нью Йорку поліція завадила проведенню першого флешмобу, вбачаючи в ньому явно не «pointless act». Соціолог Г. Рейнольд прогнозував розвиток флешмобових протестів на основі використання новітніх технологій (інтернет, мобільний телефон) для мобілізації мас у книзі «Розумний натопв: наступна соціальна революція». Флешмоб виник як аполітична акція, але досить швидко у ньому проявився значний політичний потенціал. Так, першим прикладом успішної дії «розумного натопву» Г. Рейнольд вважає падіння режиму президента Філіппін Дж. Естради у січні 2001-го року, коли впродовж 4-х днів на столичному бульварі Еліфаню де Лос-Сантос зібралися понад 4 млн. осіб в чорному одязі, які отримали відповідне текстове повідомлення на стільникові телефони (Rheingold 2002, 134-136). Перші українські флешмоби відбулися у 2008-му році. Протягом російсько-української війни флешмоби стали однією з помітних форм реакції на військові події та ситуації. Так само, як і перформанси, військові флешмоби торкаються резонансних подій війни і носять міжнародний характер (наприклад, резонансний флешмоб солідарності #StandWithUkraine в соцмережах).

Воєнне графіті та мурали (від. італ. graffare – шкрябати). Розпис, найчастіше фарбою, спреєм, громадських чи приватних, візуальних для публіки, будівель, огорож, вагонів, підвалів тощо. Графіті розповсюджується в 1960-х рр. в США як «маркування» в свій спосіб етнічних криміналізованих субкультур, в першу чергу, афроамериканської. В XXI ст. графіті є не лише способом маніфестування позиції, а й естетичною формою протесту. Графіті бувають трьох видів складності: 1). Таг (від англ. мітка) – найпростіше шрифтове графіті, підписавтографи з декількох незвичайно переплетених букв. Завдання – помітити тегом більше гарно видимих важкодоступних місць; 2). Wild Style (від англ. – дикий стиль) – складніший різновид, що передбачає дивне переплетіння букв, які вже не читаються, а виглядають емблемою, знаком. Проміжним ланцюжком між шрифтовим і сюжетним графіті є трафарет (Stencil art) – трафарети відрізняються лаконічністю форми (плакатний тип) та швидкістю нанесення спреями; 3). Masterpiece (від англ. – робота майстра) – сюжетне графіті, найскладніший його різновид. Найвищим рівнем розвитку masterpiece є мурал – масштабне графіті, що виконується художниками-муралістами. Політичні графіті з'явилися перед розпадом Радянського Союзу наприкінці 1980-х поч.1990-х рр. («СССР – да», «СССР – нет», «Україна – вперед»). В Україні на поч. XXI ст. розвивалося протестне графіті, пов'язане як із внутрішньополітичними подіями Помаранчевої революції («Ющенко так!»), так і з зовнішньополітичними подіями (війна в Іраку), зокрема протестні антивоєнні графіті («Буш лох», «Христос Акбар») (Головаха 2004). Після початку російсько-української війни стрімко зроста також і образотворча бриколажна активність. Найбільш резонансними і впливовими її проявами стали масштабні воєнні мурали не лише в Україні, а й у різних країнах світу

(наприклад, у Франції мурал-символ свободи і незламності українського народу, а в Україні відомими репрезентаціями подій війни стали мурали в Бучі та Гостомелі, які були виконані на уламках зруйнованих будинків).

Для подальшого осмислення військового активізму варто створювати відповідні бази даних, принаймні за трьома основними вищезгаданими різновидами воєнного акціонізму, які втілюють прояв бриколажного характеру реакцій на воєнні події (як міжнародного й українського, так російського воєнного активізму).

Шостий концепт – «постмодерна іронія», основні риси якої – радикальність, скептицизм, руйнування стереотипів. Сутність іронічної оптики – в засудженні у вигляді похвали, щоб уразити через емоційну сферу (тонка, прихована насмішка, в обхід раціональності). Якщо навіть поверхово подивитись на українське інфополе воєнного часу, не можна не помітити місце і роль іронії у висвітленні війни: іронія стала способом донести повідомлення через емоційну, а не раціональну сферу. Іронія як елемент воєнного дискурсу стала водночас потужною психологічною підтримкою і зброєю, адже у трагічні часи, те, що стає смішним, перестає бути страшним: передусім, – це російське військо, російська зброя, російське військово-політичне керівництво. Іронія стала характерною рисою репрезентації воєнних подій і пропаганди. Можна виділити кілька форм іронічної репрезентації війни. По-перше, іронія спікерів, або вербальна іронія, іронія в дискурсах, в іронічній термінології експертів, пропагандистів, блогерів/журналістів (характерні приклади – іронічний стиль та термінологія коментування подій війни з боку колишнього позаштатного радника і пропагандиста ОП України О. Арестовича або російського публіциста С. Белковського). І, по-друге, *іронія воєнної поп-культури*. Перенесення іронії в музичну та візуальну (фото, відео) популярну культуру. Яскравим прикладом тут є втілення події з потопленням ВСУ російського символу крейсера «Москва» в мистецьких формах (пісні, випуск поштової марки, відео- та фото-меми).

Сьомий концепт – «гіперреальність та симулякри» (Ж. Бодріяр) – як простір беззмістовних знаків (симулякрів), відірваних від реальних об'єктів чи подій. Симулякри – копії без оригіналу, які в реальності репрезентують те, чого насправді не існує. У схожий спосіб, що й війна в Перській Затоці, яку Ж. Бодріяр схарактеризував як «телевізійну війну» (Baudrillard 1995, 40-48), російсько-українська війна також має, окрім реального виміру, ще й гіперреальний. Причому це проявляється значно більшою мірою, ніж під час тієї війни, адже гіперреальний вимір російсько-української війни є не лише телевізійним, а й мережевим. Це тепер є не лише «телевізійною війною», а й війною у смартфонах, на планшетах та ноутбуках («інтернетна війна»). До створення хроніки цієї війни долучається тепер будь-хто, розміщуючи в соціальних мережах мультимедійні чи документальні матеріали, або історії про події війни (військові, полонені, очевидці, постраждали). Тому зрозумілим є те, що в кожній соціальній мережі є багато хронік війни. Наприклад, кожен канал у мережі «Телеграм» відрізняється своєю хронікою війни, тобто відповідно й

своїм образом війни, а відтак – йдеться вже про множинність гіперреальності війни. Отже, більшою мірою єдиної репрезентації російсько-української війни не існує в тому бодіярівському сенсі, в якому значною мірою була війна в Ірані, коли її весь світ дивився на «флагманському» телеканалі CNN (Baudrillard 1995, 40). Тепер ми спостерігаємо множинну таких гіперреальностей.

Помітною рисою цих гіперреальностей є значна кількість підроблених матеріалів, які стали їхніми звичними та невід'ємними елементами (фейкові фото, відео, новини, документи, аудіозаписи). Але з часів «телевізійної війни» високотехнологічні можливості, які з'явилися для створення мультимедійної продукції, дозволяють конструювати воєнну гіперреальність набагато реалістичніше, швидше, в більших масштабах і практично кожному охочому. Власне, й саму гіперреальність тепер можна симулювати так само, як колись вона сама стала копією відірваною від реальності. Отже, поруч з одним образом «телевізійної російсько-української війни», що створюється на телемарафоні «Єдині новини», існує множина інших, мережових гіперреальностей (наприклад, у тих самих телеграм-каналах, в мережах тік-ток, інстаграм). Для прикладу, можна згадати репрезентацію війни бойовиками Р. Кадирова в мережі ТікТок. Отже, тепер кожен може водночас занурюватися у різні гіперреальності війни, і з цих наборів хронік утворюються власні уявлення про образ війни. Відтак – новий цінний предмет дослідження – варіанти репрезентацій війни, їхня кількість, критерії розмежування, встановлення спільного та відмінного у контентах про події війни та порядку денного війни.

Втім оцінка ефектів тренду до «множинності» образів війни у різних гіперреальностях поки що має бути обережною, адже соціологічні опитування як в Україні, Європі, США, так і в Росії свідчать про достатньо консолідований загальний образ війни у громадських думках країн, що значною мірою є результатом домінування конформного типу реакції на офіційну владну позицію та оцінки подій війни. Але цей факт не суперечить висновку про відокремлення реальної війни від гіперреальності війни, адже для військового на фронті, для цивільного в зоні бойових дій, для цивільного в тилу уявлення про війну матимуть істотну відмінність через різний досвід переживання подій війни. Тому важливим стає аналіз цих відмінностей за допомогою якісних методів, передусім, збір воєнних історій та воєнних вражень, особливо серед військових. Це відкриває можливість для зіставлення образів простору реальності війни (дослідження військових, цивільних в зоні бойових дій, особливо постраждалих) з образами війни як простору гіперреальності (дослідження цивільних в тилу) й у такий спосіб чіткіше сформулювати характеристики двох образів війни.

Восьмий концепт – «суспільство спектаклю» (Е. Гі Дебор). Досить влучно схарактеризував важливу сторону постсучасного суспільства соціальний філософ Гі Дебор, концепція якого може бути продуктивно використана в аналізі подій російсько-української війни. Концепцію «суспільства спектаклю» (1967) інтелектуал доводив, що з 1960-х років відбуваються принципи зміни у стані сучасних індустріальних

суспільств: втрата безпосередності в сприйнятті навколишнього суспільства. Тобто поняття «спектакль» означає формування таких соціальних відносин, які є опосередкованими образами, а не безпосереднім досвідом. Найважливішу роль у цій трансформації відіграє поява і домінація мас-медіа. Інфопростір постає як сцена, на якій розгортається спектакль із медійно сконструйованими образами (Debord, 2006). Для класичного індустріального суспільства XIX – сер. XX ст. характерною є достатньо явна диференціація і відносна відокремленість війни від мистецтва (відповідно, і поп-культури) в тому сенсі, що висвітлення подій війни відбувалося у хронікально-документальному стилі, у «серйозному ключі». Можна було спостерігати лише окремих митців, або нові течії у мистецтві, що маніфестують свою позицію стосовно війни.

У Європі до сер. XX ст. репрезентація подій війни не комбінувалася з мистецькими елементами, не оформлялася як розважальне шоу, як спектакль, а була репрезентована новинними хроніками та «сухими» інформаційними повідомленнями (в діловому стилі). Оскільки існувало видиме розмежування інформаційної та розважальної складової в тодішньому інфопросторі. Елементи театралізації та шоу-видовищності – це риси репрезентації будь-якої інформації, починаючи з другої половини XX ст., які стали характерними, в тому числі й для «запакування» подій війни, у новітньому інформаційному просторі, який відтоді втратив чітке розмежування між «серйозною» інформацією та розвагами, й перетворився на інформаційно-розважальний. В результаті такої конвергенції репрезентація подій війни стала все більше набувати ознак розважального серіалу чи видовищного шоу. Загалом теоретики соціології постмодернізму характеризували зміни в термінах «відеогра», «інсценізація», «театр», «видовище» і т. п. З цього погляду, корисними для сучасного концептуального аналізу подій війни є два терміни Гі Дебора, якими він характеризував два різні типи «суспільства спектаклю» – капіталістичне, ринкове, та соціалістичне, авторитарне. Перший тип він кваліфікував як суспільство «розпорошеного видовища», а другий – як суспільство «централізованого видовища», підкреслюючи в першому випадку конкуренцію між мас-медіа, і відтак – різноманітність інфопростору, а в другому – монополію владного центру на інформацію, а відтак – одноманітність інфопростору. У висвітленні подій російсько-української війни можна спостерігати якраз дві тенденції в інфопросторі: з одного боку, офіційне провладне висвітлення, яке артикулюється досить консолідовано, що позначено самою назвою телемарафону «Єдині новини». Це є відображенням тенденції до «централізованого видовища». З іншого боку, існує тенденція до «розпорошеного видовища» – формування множини альтернативних каналів комунікацій, в першу чергу, у соціальних мережах.

Ідеологічною основою створення видовища є елементи так званої «практичної науки» – публік рілейшенз (PR), де, разом із поняттями «політичний театр» і «процес театралізації політики», вживається і поняття «політичного видовища», яке і використовується в контексті PR. Наголошується на тому, що

кожен прояв політики має колективний початок, що це є завжди масовим явищем (аналогія з театральним дійством). Тобто передбачається взаємодія «сцени з публікою», а також заздалегідь відрепетована комунікація, що враховує активну участь публіки (глядачів). Фактично, мова йде про античну формулу «Хліба і видовищ», адже і сучасна політика містить у собі вже не стільки аналітичну складову, скільки емоційно-видовищну.

Видовищний характер висвітлення подій війни має основні ознаки постмодерної «розважальності»: короткотривалість («відеокліповість»), провокативність, епатажність, театралізованість, безперервність (марафон). Інфопростір загалом театралізується, приймає форми розважального видовища, в якому перемагають свої і програє ворог.

Обговорення

Опис війни мовою соціальних теорій постмодерну залежить від оцінки авторами відповідності даних теорій. Частина авторів констатують «смерть постмодернізму» і, відповідно, не вважають актуальною цю мову опису реальності. Але при цьому теорії, які виникли під терміном-парасолькою «пост-постмодернізм», не витримують критики, й доводиться констатувати, що концепти постмодернізму залишаються актуальною концептуальною мовою опису сучасної епохи. З'являються праці, в яких представлені висновки щодо ознак гібридного характеру війни на Донбасі (Поклад 2018), в близькому концептуальному напрямку аналізуються проблеми медійних образів війни, в категоріях реальності й гіперреальності та можливостями, які мають дані концепти (Бурлачук 2022). В грудні 2022 року відбулася XIX Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми розвитку соціологічної теорії: Війна, насильство та суспільні порядки» (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет соціології), на якій я представив доповідь із питання необхідності розмежування термінів «війна у стані постмодерну» та «постмодерна війна» (Клюєнко 2022)

Висновки

Соціально-філософський концептуальний аналіз та опис проявів російсько-української війни за допомоги основних концептів постмодернізму є важливим інструментом, оскільки значна кількість новітніх ознак війни не будуть адекватно зрозумілими без урахування відповідної їм теоретичної мови опису реальності. Аналіз виявив, які саме наявні ознаки війни можна кваліфікувати як постмодерний прояв та вплив. У статті виділено вісім соціально-філософських концептів постмодернізму та показано можливості їхнього використання у розпізнанні проявів постмодерності в цій війні. Це – концепти «множинності істин», «дискурсу», «епістемологічної спільноти», «смерті Автора», «бриколажу», «іронії», «гіперреальності та симулякрів» та «суспільства спектаклю». На основі пояснювальних можливостей даних концептів було показано, як саме проявляються риси постмодерності в російсько-українській війні. В статті відзначено важливість формування та аналізу баз даних за різними аспектами і проявами війни, визначено актуальні напрямки емпіричних досліджень,

що уможливить краще емпіричне обґрунтування, перевірку й уточнення результатів проведеного теоретичного аналізу. В межах методу дискурсивного соціально-філософського аналізу та методології міждисциплінарності перевагою є можливість об'єднати соціально-філософський, культурологічний, соціологічний аналіз для осмислення «нової» війни. В свою чергу, це дозволяє виявити специфіку репрезентації подій війни з точки зору оптик різних академічних сфер, що в результаті формує більш реалістичну інтерпретацію війни, на відміну від її достатньо вузькоспеціалізованого аналізу в межах окремих наук.

Список літератури

1. Бурлачук В. Війна як медійна подія. Українське суспільство в умовах війни. 2022: Колективна монографія. К.: Інститут соціології, НАН України, 2022. С.56-65
2. Головаха І. Соціальне значення асоціальних графіті (Побутування та функції сучасних київських графіті). Соціологія: теорія, методи, маркетинг. № 2. 2004. С. 64-77.
3. Клюєнко Е. Війна у «стані постмодерну» чи «постмодерна війна»: термінологічний аналіз. Проблеми розвитку соціологічної теорії: Війна, насильство та суспільні порядки. Матеріали XIX Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми розвитку соціологічної теорії: Війна, насильство та суспільні порядки», 16–17 грудня 2022 року (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет соціології). К.: «Наукова столиця», 2022.
4. Клюєнко Е. О. Політична участь в Україні: новітні риси та стріт-арт форми. Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія, Соціологія, Політологія: Збірник наукових праць. №1 (35). Дніпро: ДНУ ім. О.Гончара, 2017. С.4-11.
5. Поклад В. І. Неоархаїзація та війна: луганський варіант. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. № 9 (323). 2018. С. 80-94.
6. Baudrillard J. The Gulf War did not take place. Indiana University Press, 1995. 87 p.
7. Bibby M. The Vietnam War and Postmodernity. University of Massachusetts Press, 2000. 242 p.
8. Debord G. The Society of Spectacle. Rebel Press, 2005. 119 p.
9. Haas, Peter M. "Introduction: Epistemic Communities and International Policy
10. Coordination." International Organization. vol. 46, №. 1. 1992, pp. 1–35.
11. Levi-Strauss C. The savage mind. – Weidenfeld and Nicolson, London, 1966. 290 p.
12. Martin, Bradford D. The Theater Is in the Street: Politics and Public Performance in 1960s America. University of Massachusetts Press, 2004. 224 p.
13. Rheingold H. Smart mob. The next social revolution. Cambridge, MA: Basic Books, 2002. 266 p.
14. Ruggie, John Gerard. International responses to technology: concepts and trends. International organization. 1975, 29(3): 557-583.

References

1. Burlachuk, V. 2022. "Vijna yak medijna podiya" ["War as a media event"]. In *Ukrayinske suspilstvo v umovah vijni, Ukrainian society in the conditions of war*, edited by Ye. Holovakha, S. Makeiev. Kyiv: Institut sociologiyi, NAN Ukrayini.
2. Holovakha, I. 2004. "Socialne znachenya asocialnyh graffiti (Bytovanie i funkcii sovremennyh kievskih graffiti)" ["Social significance of asocial graffiti (Existence and functions of modern Kyiv graffiti)"]. *Sociologiya: teoriya, metody, marketing, Sociology: theory, methods, marketing* 2: 64–77.
3. Kliuienko, Eduard. 2022. "Vijna u "stani postmodernu" chi "postmoderna vijna": terminologichnij analiz" ["War in the "postmodern state" or "postmodern war": terminological analysis"]. *Proceedings of the XIX International Scientific and Practical Conference*, Kyiv, December 16-17.
4. Kliuienko, Eduard. 2017. "Politichna uchast v Ukrayini: novitni risi ta strit-art formi" ["Political participation in Ukraine: the latest

features and street art forms"]. *Visnik Dnipropetrovskogo universitetu. Seriya: Filozofiya, Sociologiya, Politologiya, Oles Honchar Dnipro National University* 1 (35): 4–11.

5. Poklad, V. 2018. "Neoarchaizaciya ta vijna: luganskij variant" ["Neoarchaization and war: the Luhansk variant"]. *Visnik Luganskogo nacionalnogo universitetu imeni Tarasa Shevchenka, Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University* 9(323): 80–94.

6. Baudrillard, Jean. 1995. *The Gulf War did not take place*. Indiana University Press.

7. Bibby, Michael. 2000. *The Vietnam War and Postmodernity*. University of Massachusetts Press.

8. Debord, Guy. 2005. *The Society of the Spectacle*. Translated by Ken Knabb. London: Rebel Press.

9. Haas, Peter M. 1992. "Introduction: Epistemic Communities and International Policy Coordination". *International organization* 46(1): 1–35.

10. Coordination. 1992. *International Organization*. Vol. 46 (1): 1–35.

11. Levi-Strauss, Claud. 1966. *The savage mind*. London: Weidenfeld and Nicolson.

12. Martin, Bradford D. 2004. *The Theater Is in the Street: Politics and Public Performance in 1960s America*. University of Massachusetts Press.

13. Rheingold, Howard. 2002. *Smart mob. The next social revolution*. Cambridge, MA: Basic Books.

14. Ruggie, John Gerard. 1975. "International responses to technology: concepts and trends". *International organization* 29(3): 557–583.

E. Kliuienko

REPRESENTATION OF WAR BY SOCIAL-PHILOSOPHICAL CONCEPTS OF POSTMODERNISM (ILLUSTRATED BY THE EXAMPLE OF RUSSIAN-UKRAINIAN WAR)

Introduction. A number of characteristics of the Russian-Ukrainian war indicate that it belongs to a war of a "new" type. The decisive role of social networks, the use of space intelligence, drones, propaganda irony and absurdism, competition of epistemological communities and others. There is a need for an adequate conceptual apparatus for the analysis of the ever-growing volume of empirical materials on war. But a theory that would consider actual wars in the postmodern situation was not formed. **The aim** is to analyze the manifestations of the Russian-Ukrainian war with the help of the main concepts of postmodernism, since a number of characteristics of this war have signs of the influence of postmodernism, as a modern socio-historical period. **Research methods.** An interdisciplinary approach allows the author to use the socio-philosophical, cultural, sociological and historical methodologies. **Research results.** The conceptual analysis carried out allows us to determine exactly which existing signs of war can be considered postmodern influences, and how these signs can be adequately explained by the conceptual apparatus of postmodern theories. **Discussion.** Some authors state the "death of postmodernism" and, accordingly, do not consider this language of description of reality to be relevant, but at the same time, the theories that arose under the umbrella term "post-postmodernism" cannot withstand criticism, and it is necessary to state that the concepts of postmodernism remain a relevant conceptual language for describing the modern era. In December 2022, the author of the research presented a report on the analysis of the distinction between the terms "war in the postmodern state" and "postmodern war" at the XIX International Scientific and Practical Conference "Problems of the Development of Sociological Theory: War, Violence and Social Order" held on the faculty of Sociology at Taras Shevchenko National University of Kyiv. **Conclusions.** The article highlights eight concepts of postmodernism and shows the possibilities of their use in recognizing the manifestations of the impact of postmodernism on a specific war. In particular, these are the concepts of "multiplicity of truths", "discourse", "epistemological community", "death of the author", "bricolage", "irony", "hyperreality", "spectacle society". On the basis of the explanatory possibilities of these concepts, it is shown exactly how the features of postmodernity manifest themselves in the Russian-Ukrainian war. The importance of the formation and analysis of databases on various aspects of the war is emphasized, the current directions of empirical research are determined for further empirical substantiation and clarification of the analysis results.

Keywords: postmodern theories, war in postmodernism, postmodern manifestations of war, postmodern war, concepts of postmodernism, Russian-Ukrainian war.

УДК 124.5+172.1;4+304

Л. П. Комісар

НОВІ ГОРИЗОНТИ ДИСКУРСУ ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК ВИКЛИК РЕБРЕНДИНГУ УНІВЕРСАЛІСТСЬКОЇ МАКРОЕТИКИ

Київський національний лінгвістичний університет;
e-mail: liudmyla.komisar@knl.uu.edu.ua

Анотація. У статті розглянуті сучасні явища «дифузії» персональної і суспільної ідентичності та етапи її становлення в палімпсестах мережевого суспільства. Здійснюється виокремлення актуальних парадигмальних рівнів ідентичності, таких як етно-/макроетика, етика автентичності, плинна «матриця ідеологій» і парадокси девальвації концепту універсалізму. Показовою призмою конституювання дискурсу ідентичності постає українська етика автентичності/монадності, що позиціонує здатність сучасного суб'єкта до персональної «саморозбудови». Тож індивід, набуваючи соціальної і культурної самоідентифікації, постає як особистість, здатна гідно репрезентувати свою епоху, свій час, свою націю. Значна увага приділяється також провідним критеріям становлення персональної ідентичності та її впливу на формування ідентичностей в оптиці аксіологічного, культурного і соціального бекграундів, тож дослідження нових горизонтів дискурсу ідентичності розглядається в трансдисциплінарному вимірі. Окреслюються сучасні полілози між різними вимірами ідентичності, з акцентуванням уваги як на провідних критеріях формування спільної європейської ідентичності, так і відкритості цього питання

Ключові слова: автентичність, дискурс, горизонт, ідентичність, монадність, ребрендинг, самоідентифікація, трансдисциплінарність.

Вступ

Одним із маркерів мережевої комунікації сучасності постає епістемологічний, аксіологічний і

етичний релятивізм, що часто-густо на рівні масової свідомості/масової культури розмиває критерії ідентичності. Можна сказати, що так звана